

Utilitarizam: od „najveće sreće za sve“ do Matriksa i atentata na Kenedija

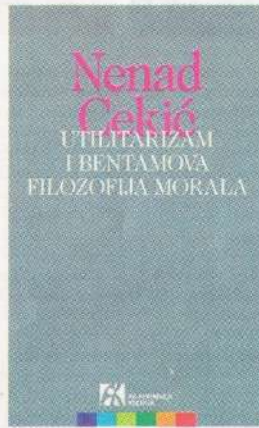
Nenad Cekić: Utilitarizam i Bentamova filozofija morala i Filozofija morala Džona Stjuarta Mila: Mil i milovski utilitarizam (Akademska knjiga: Novi Sad, 2019)

ALEKSANDAR DOBRIJEVIĆ

Moralistički poklič, „Najveća moguća sreća za najveći mogući broj ljudi!“ na prvi pogled deluje i prihvatljivo i blisko zdravom razumu. „Na drugi pogled“ ovaj moralni „kredo“ deluje i neobično savremeno i zastarelo. O „najvećoj mogućoj sreći“, naime, govorili su gotovo svi istorijski poznati i aktuelni ideolozi, ali njime svoje pristalice mame i savremeni političari. Isti ovaj moto nalazi se u osnovi mnogih ideologija – od marksizma do teorije kapitalističke „države blagostanja“ – ali njega ima čak i u virtuelnom svetu: na „algoritmima sreće“ temelje se savremene društvene mreže. Pa ipak, iako potragu za „najvećom srećom svih“ pronalazimo gotovo na svakom koraku, u tekućem vremenu kratkih, brzih i obično kusah informacija malo ko zna da baš ova deviza odavno predstavlja teorijski temelj jedne od

najuticajnijih filozofija morala (tzv. „etika“). Reč je o utilitarizmu, teoriji „korisnosti“ kao osnove morala, inače jednom od pravaca koji i danas dominira u savremenim filozofsko-etičkim raspravama. Upravo zbog spoja istorijskog značaja i gotovo nesagledive aktuelnosti utilitarizma, ispitivanje njegovih teorijskih postavki izgleda kao dragocen poduhvat. Čitaoci u Srbiji sa ovakvim ispitivanjima odnedavno mogu i sami da se neposredno upoznaju. U dve monografije o „očevima utilitarizma“, učitelju i njegovom učeniku (Džeremiju Bentamu i Džonu Stjuartu Milu), profesor Etike na Filozofskom fakultetu Beogradskog univerziteta Nenad Cekić sažima gotovo sve što se o utilitarizmu kao etičkoj teoriji ali i temelju svojevrstne „ideologije blagostanja“ zainteresovanom čitaocu danas „za početak“ može saopštiti.

Džeremi Bentam – koji je sebe voleo da predstavlja kao reformatora prava, morala i politike – bio je izuzetno plodan pisac, u toj meri da, kako nas Cekić podseća, izdavanje njegovih sabranih dela još uvek nije okončano. Dakle, u fokusu Cekićeve minuciozne analize nije samo najpoznatije Bentamovo delo Uvod u principe zakonodavstva i morala, već svi njegovi spisi u kojima se direktno ili indirektno, ali svakako dosledno, brani najčuveniji utilitaristički slogan: princip korisnosti, odnosno princip „najveće sreće za najveći broj ljudi“. Već su Bentamovi savremenici bili svesni činjenice da bi ovako formulisan utilitaristički slogan mogao biti pogrešno shvaćen kao neka vrsta opravdanja tiranije većine, pa su predlagali da se fraza „za najveći broj ljudi“ izbaci iz njegovog određenja. Cekić na propušta da kaže kako je Bentam prihvatio ovaj predlog, te je u svom kasnijem opusu utilitaristički princip jednostavno prei-

U DVE MONOGRAFIJE O „OČEVIMA UTILITARIZMA“, UČITELJU I NJEGOVOM UČENIKU (DŽEREMIJU BENTAMU I DŽONU STJUARTU MILU), PROFESOR ETIKE NA FILOZOFSKOM FAKULTETU BEOGRADSKOG UNIVERZITETA NENAD CEKIĆ SAŽIMA GOTOVO SVE ŠTO SE O UTILITARIZMU KAO ETIČKOJ TEORIJI ALI I TEMELJU SVOJEVRSNE „IDEOLOGIJE BLAGOSTANJA“ ZAINTERESOVANOM ČITAOCU DANAS „ZA POČETAK“ MOŽE SAOPŠTITI

menovao u „princip najveće sreće“ ili, alternativno, „princip najvećeg blagostanja“.

Bentamov kvantitativni pristup problemima morala naizgled protivreči našim uobičajenim intuicijama, ali Cekić tvrdi da je ta pozicija manje sporna u odnosu na suparničku poziciju, pod nazivom „kvalitativni utilitarizam“, koju je branio Džon Stjuart Mil. Naime, iako je Bentam (doslovno!) govorio da igranje klikera može biti jednako vredno kao i poezija i da zadovoljstvo „plemenite duše“ ne vredi ništa više od zadovoljstva zločinca, treba imati u vidu da je on, prema Cekićevim rečima, smatrao da je svako sudija o sopstvenom zadovoljstvu i bolu, bez obzira na to da li je reč o sebi, vladaru, nekolovanoj čoveku ili filozofu, te da jednostavna zadovoljstva, upravo zbog svoje rasprostranjenosti i neposrednosti, češće doprinose sreći, kako pojedinačnoj tako i opštoj, i to više nego ona komplikovanija. A pod tim „komplikovanim“ zadovoljstvima Bentamov učenik Mil je podrazumevao takozvana „viša“ (rafinirana duhovna) zadovoljstva, kao suprotstavljena onim „nižim“ (sirovim telesnim). Iza ove grube razlike stoji, zapravo, Milova potreba da odbrani utilitarizam od napada da je takvo učenje,

kako je to primetio jedan njegov savremenik, „vredno jedino svinje“. Ono što je, pak, sporno u Milovoj odbrani kvalitativnog stanovišta jeste zasnivanje podele na viša i niža zadovoljstva na našim („višim“ i „nižim“) sposobnostima. Izgleda da najblaža primedba koja se ovom stanovištu može uputiti glasi da takvo „kvalitativno“ učenje neizbežno okončava u elitizmu.

U Cekićevim knjigama nalazi se i istorijski pregled kritika utilitarizma. Iako je argumentacija u ovim kritikama sasvim filozofska, izneti primeri bliski su temama koje su ušle u opšta mesta pop-kulture. Recimo, pitanje, „Zašto da se ne uključim u mašinu za uživanje (Matriks)?“ kao „alternativa istoriji“ u kojoj su utilitaristi skovali zaveru kako bi se „opšteg dobra radi“ ubio predsednik Kenedi istovremeno predstavljaju i okosnicu uzbudljivih filmskih scenarija i polazne tačke najpoznatijih antiutilitarističkih argumenata.

Bez preterivanja se može reći da Cekićeve knjige stoje rame uz rame ne samo sa najboljim svetskim monografijama o Bentamu i Milu, već i sa najobuhvatnijim studijama o utilitarizmu uopšte. Dakle, ukoliko tragate za knjigama tipa „Sve što ste hteli da znate o...“, ova dva Cekićeva spisa su sve što vam je potrebno. ■